

European
University
Institute

ROBERT
SCHUMAN
CENTRE FOR
ADVANCED
STUDIES

Media Pluralism Monitor 2016

Monitoring Risks for Media Pluralism in the EU and Beyond

Rapport: België

Auteurs: Prof. Dr. Peggy Valcke, Pieter-Jan Ombelet, Ingrid Lambrecht

Centre for Media Pluralism and Media Freedom

CMPF
Centre for Media Pluralism and Media Freedom

TABLE OF CONTENT

1.	Over het Project	1
2.	Inleiding	2
3.	Resultaten van de gegevensverzameling: beoordeling van de risico's voor mediapluralisme	3
3.1.	Basisbescherming (15% - laag risico)	4
3.2.	Marktpluraliteit (44% - middelgroot risico)	6
3.3.	Politieke onafhankelijkheid (15% - laag risico)	8
3.4.	3.4. Sociale Inclusie (25% - laag risico)	9
4.	Conclusie	11
	Bijlage 1. Onderzoeksteam	12
	Bijlage 2. Expertengroep	12

1. OVER HET PROJECT

1.1 OVERZICHT VAN HET PROJECT

De MediaPluralisme Monitor (MPM) is een onderzoeksinstrument dat ontwikkeld werd om risico's voor mediapluralisme te identificeren in de verschillende EU lidstaten. Dit verslag kwam tot stand in de context van de eerste pan-Europese implementatie van de MPM, uitgevoerd in 2016. Dit project werd gefinancierd onder een Voorbereidende Actie van het Europees Parlement. De implementatie werd uitgevoerd in de 28 EU-lidstaten, evenals in Montenegro en Turkije, door middel van financiering die door de Europese Unie ter beschikking werd gesteld aan het Centre for Media Pluralism and Media Freedom (CMPF) van het European University Institute.

1.2 METHODOLOGIE

Het CMPF werkt samen met ervaren, onafhankelijke onderzoekers om de gegevens te verzamelen en om de rapporten te schrijven, behalve wat betreft Malta en Italië waar gegevensverzameling centraal uitgevoerd werd door het CMPF team. Het onderzoek is gebaseerd op gestandaardiseerde enquêtes en bijbehorende richtlijnen die ontwikkeld werden door het CMPF.

In België werkt het CMPF samen met academische onderzoekers van KU Leuven's Centre for IT & IP Law (CiTiP), die de gegevensverzameling, beoordeling, becommentariëring en interviews met relevante experts hebben uitgevoerd. Dit verslag werd nagelezen door het CMPF. Bovendien, om de accuraatheid en betrouwbaarheid van de bevindingen te staven, werd in elke lidstaat een groep van experts aangeduid om de antwoorden op evaluatieve vragen te reviseren. (Zie Bijlage 2)

Risico's voor mediapluralisme werden onderzocht in vier thematische domeinen, waarvan geoordeeld werd dat zij de voornaamste risicogebieden voor mediapluralisme en persvrijheid omvatten: Basisbescherming (voor expressie- en persvrijheid), Marktpluraliteit, Politieke Autonomie en Sociale Inclusie. De resultaten zijn gebaseerd op de beoordeling van verschillende indicatoren voor elk thematisch domein (zie Figuur 1).

Basic Protection	Market Plurality	Political Independence	Social Inclusiveness
<i>Protection of freedom of expression</i>	<i>Transparency of media ownership</i>	<i>Political control over media outlets</i>	<i>Access to media for minorities</i>
<i>Protection of right to information</i>	<i>Media ownership concentration (horizontal)</i>	<i>Editorial autonomy</i>	<i>Access to media for local/regional communities and for community media</i>
<i>Journalistic profession, standards and protection</i>	<i>Cross-media concentration of ownership and competition enforcement</i>	<i>Media and democratic electoral process</i>	<i>Access to media for people with disabilities</i>
<i>Independence and effectiveness of the media authority</i>	<i>Commercial & owner influence over editorial content</i>	<i>State regulation of resources and support to media sector</i>	<i>Access to media for women</i>
<i>Universal reach of traditional media and access to the Internet</i>	<i>Media viability</i>	<i>Independence of PSM governance and funding</i>	<i>Media literacy</i>

De resultaten zijn geranscht op een schaal van 0 tot 100%. Een score tussen 0 en 33% wordt als “laag risico” beschouwd, 34 tot 66% als “gemiddeld risico” en 67% tot 100% als “hoog risico”.¹

Disclaimer: The content of the report does not necessarily reflect the views of the CMPF or the EC, but represents the views of the national country team that carried out the data collection and authored the report.

¹ Voor meer informatie over de MPM methodologie, zie het CMPF rapport “Monitoring Media Pluralism in Europe: Application of the Media Pluralism Monitor 2016 in EU-28, Montenegro and Turkey”, <http://monitor.cmpf.eu.eu/>

2. INLEIDING

Ondanks zijn beperkte oppervlakte, bestaat België uit drie taalgemeenschappen: de Vlaamse, Franse en Duitstalige.² Tijdens de opeenvolgende staatshervormingen (die begonnen in 1970) hebben de communautaire overheden meer bevoegdheden gekregen om de (audiovisuele) mediamarkten te reglementeren. Als gevolg daarvan heeft elke taalgemeenschap zijn eigen (audiovisueel) mediarecht en een aparte mediaregulator (met soms uiteenlopende taken en bevoegdheden). De mediaregulator van de Franse Gemeenschap, de *Conseil Supérieur de l'Audiovisuel* (CSA), is bijvoorbeeld bevoegd om marktconcentratie op te volgen en eventueel maatregelen te nemen wanneer een te hoge concentratie op de mediamarkt in de Franse Gemeenschap wordt vastgesteld, terwijl de Vlaamse Regulator voor de media (VRM) slechts bevoegd is om mediaconcentratie “in kaart te brengen” en hierover jaarlijks te rapporteren.³

Deze taalkundige diversiteit resulteerde in een economische realiteit van twee afzonderlijke mediamarkten: een Vlaamse en een Franstalige markt.⁴ Bepaalde mediaspelers concentreren zich op het noordelijke deel van het land, met overwegend Nederlandssprekende bevolking, terwijl andere mediaspelers zich richten op de overwegend Franstalige bevolking van het zuiden van het land. Deze opsplitsing resulteert in kleine mediamarkten⁵ in vergelijking met omringende landen zoals Frankrijk, Duitsland of Nederland.⁶

De indicatoren van de *Mediapluralisme Monitor* werden bijgevolg afzonderlijk beoordeeld voor de Vlaamse en Waalse mediamarkten voor die aspecten die onder de bevoegdheid van de verschillende taalgemeenschappen vallen (bijvoorbeeld m.b.t. wetgeving inzake radio- en televisie-uitzendingen en perssubsidies). Toch wensen wij de lezer erop te wijzen dat, ondanks het feit dat de Nederlandstalige media hoofdzakelijk gericht zijn op de Vlaamse Gemeenschap en de Franstalige media voornamelijk geconsumeerd worden in de Franse Gemeenschap, wij deze media als *nationale* media bestempeld hebben, en niet als regionale media. De reden daarvoor is dat de Belgische bevolking in principe toegang heeft tot alle mediapublicaties en -kanalen die aangeboden worden in de beide landstalen, ongeacht hun locatie.⁷ Daarentegen werd de situatie op nationaal niveau geëvalueerd voor die indicatoren die te maken hebben met federale bevoegdheden (zoals aspecten van telecommunicatie, in het bijzonder de beschikbaarheid van breedband).

Het Belgische publiek heeft daarnaast ook toegang tot een brede waaier aan buitenlandse kranten en magazines, alsook radio- en televisiekanalen die via kabel, satelliet en internet beschikbaar zijn. Vooral in Wallonië zijn televisiezenders uit de buurlanden erg populair, in het bijzonder de kanalen van de Franse openbare omroep en de TF1 groep, en het in Luxemburg gevestigde commerciële televisiestation RTL. De Duitstalige bevolking van het land kijkt voornamelijk naar Duitse televisiekanalen (ook via de ether). Daarnaast neemt de online mediaconsumptie toe, wat de toegang tot een divers aanbod van internationale mediaspelers nog verbreedt.⁸

2 Naast drie gemeenschappen zijn er ook nog drie *gewesten*: het Vlaams, Waals en Brussel-Hoofdstedelijk Gewest. De gemeenschappen hebben voornamelijk bevoegdheden inzake cultuur (theater, bibliotheken, audiovisuele media, etc.), onderwijs, de zorgsector, jeugdbescherming en sociale welvaart; de gewesten zijn bevoegd voor economische zaken (landbouw, energie, de arbeidsmarkt, transport), het milieu en toerisme.

3 Artikel 7 Gecoördineerd decreet van de Franstalige gemeenschap betreffende Audiovisuele Media; Artikel 218, §2, 8° Vlaams Decreet betreffende Radio- en Televisieomroep.

4 Er werd geen aparte markt voor Duitstalige media onderzocht gezien de kleinschaligheid ervan. Dit werd reeds tijdens de vorige implementatieronde beslist door het onderzoeksteam, in overleg met de belanghebbenden en de Medienrat (de mediaregulator van de Duitstalige Gemeenschap in België). In 2014 bevestigde de heer Yves Derwahl van de Medienrat dat de Duitstalige Belgische bevolking voornamelijk kijkt naar Duitse televisiekanalen. Ze beschikken over drie lokale media-aanbieders voor radiodiensten (BRF, Offener Kanal Ostbelgien en privé Sender) en hebben toegang tot de mediakanalen van de Vlaamse en Franse Gemeenschap. Deze situatie bleef onveranderd.

5 Valcke, P., Groebel, J. and Bittner, M., (2016) “Media Ownership and Concentration in Belgium”, in Noam, E., (ed.), *Media Concentration around the World – Country Studies*, Oxford University Press.

6 De definitie van een kleine mediamarkt in de MPM handleiding van 2009 verklaarde: Binnen dit profiel worden landen gegroepeerd op basis van de omvang van hun mediamarkt gemeten in termen van het totale publiek, of als alternatief: de totale opbrengsten. Een mediamarkt is gedefinieerd als klein wanneer de bevolking kleiner is dan 20 miljoen mensen, of als alternatief: wanneer de totale inkomsten onder \$ 150.000.000.000 ligt. Mediamarkten van meer dan 20 miljoen mensen, of met meer dan \$ 150.000.000.000 aan inkomsten worden beschouwd als middelgroot of groot. Voor meer informatie, zie Valcke, P., Picard, R., Sükösd, M., Sanders J. et al, *Independent study on Indicators for Media Pluralism in the Member States – Towards a Risk-Based Approach*, European Commission, 2009, Volume 2: User Guide, 358 et seq.

7 Het mediabeleid van het tweetalige gebied Brussel-hoofdstad valt onder de bevoegdheid van zowel de Vlaamse als de Franse Gemeenschap. Hun resultaten zijn mee in rekening genomen bij de beoordeling van beide markten.

8 Voor meer informatie omtrent online nieuwsconsumptie, lees: RISJ Digital Report 2016, p. 56 – 57, terug te vinden op: <http://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/Digital-News-Report-2016.pdf> (03.03.2017)

3. RESULTATEN VAN DE GEGEVENSVERZAMELING: BEOORDELING VAN DE RISICO'S VOOR MEDIAPLURALISME

Dit rapport geeft de resultaten weer van een gedetailleerde meting van 20 indicatoren (bestaande uit 200 variabelen) van mediapluralisme, gegroepeerd in vier risicogebieden: Basisbescherming (voor expressie- en persvrijheid), Marktpluraliteit, Politieke Autonomie en Sociale Inclusie. De resultaten bevestigen de relatief goede positie van België op de World Press Freedom Index.

Op het vlak van basisbescherming van pers- en mediavrijheden, scoort België vrij goed, weze het dat er een aantal praktische obstakels bestaan die soms verhinderen dat journalisten hun rol als 'waakhond van de samenleving' ten volle kunnen opnemen. Willekeur bij de toegang tot overheidsinformatie, jobonzekerheid en de dreiging van strafsancities bij laster zijn enkele voorbeelden.

De economische situatie op de Belgische mediamarkten is een complexer verhaal. Met drie verschillende taalgemeenschappen zijn de markten zeer klein en is er sprake van sterke marktconcentratie om de leefbaarheid van de mediaspelers te verzekeren. In recente jaren is er ook sprake van een groeiende consolidering van media spelers (binnen en tussen media sectoren onderling). Eerder dan op het verhinderen van concentratie is de relevante wetgeving in België erop gericht om maximale transparantie inzake media-eigendom te creëren om op die manier de risico's van verregaande concentratie in te perken.

Op papier bestaan in België een reeks garanties voor de onafhankelijkheid van de pers tegen beïnvloeding zowel vanuit politieke hoek als door commerciële partners. Voor Vlaanderen hebben leden van de expertengroep erop gewezen dat deze 'geschreven garanties' niet altijd eenduidig in de praktijk worden toegepast. Dergelijke invloedrijke connecties zijn vaak subtiel en moeilijk vast te stellen, maar niet noodzakelijkerwijs problematisch.⁹

Tot slot vormt de fragmentatie van het medialandschap in België een grote uitdaging met betrekking tot sociale inclusie. Met drie verschillende taalgemeenschappen, die bevoegdheden delen op het vlak van mediabeleid, blijkt het streven naar integratie van minderheden problematisch. Toch zijn er diverse inspanningen gedaan op zowel nationaal als regionaal niveau om de fragmentatie zo goed mogelijk weg te werken. Zo scoort België goed inzake integratie van de groep mindervaliden, maar zwakker op het vlak van vertegenwoordiging van vrouwen in nieuwsmedia (zowel in de rol van verslaggever als in de rol van voorwerp van nieuws).

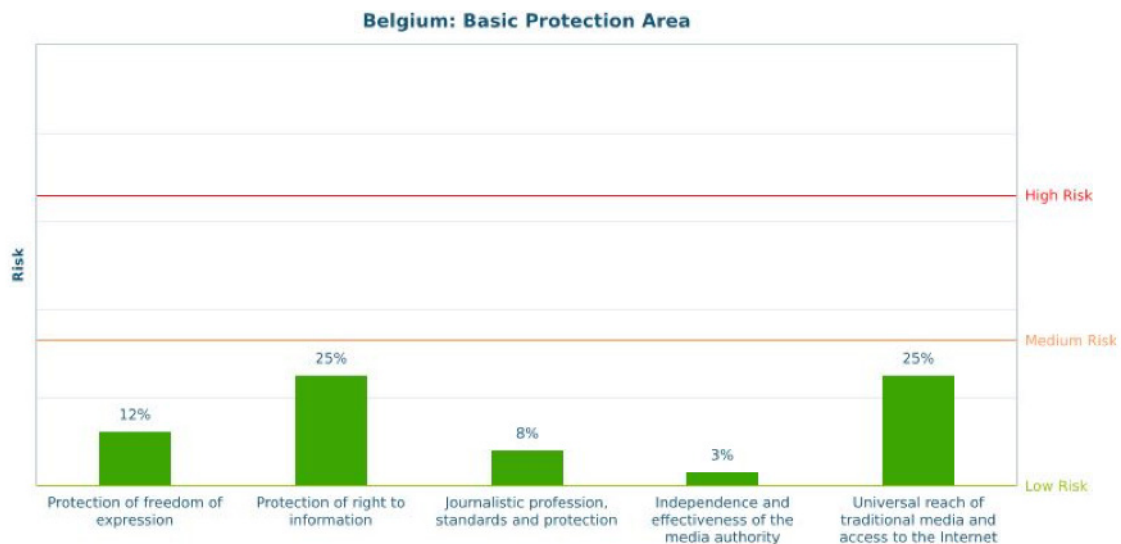
De toestand van mediapluralisme in België is niet eenduidig rooskleurig en in het rapport wordt gewezen op een aantal risico's, zoals de kleinschaligheid van de mediamarkten, beleidsfragmentatie en verschillende inconsistenties tussen de wetgeving op papier en in de praktijk. Niettemin, voor drie van de vier risicogebieden, scoort België een laag risico; alleen op het gebied van marktpluraliteit werd een gemiddeld risico vastgesteld. De algemene conclusie van het rapport luidt dan ook dat België globaal gezien positief scoort op het gebied van mediapluralisme.

⁹ De Keyser J., *Journalistieke autonomie in Vlaanderen: onderzoeksrapport in opdracht van het Kabinet van de Vlaamse minister van innovatie, overheidsinvesteringen, media en armoedebestrijding*, Gent, Steunpunt Media, 2012, accessible at: <https://biblio.ugent.be/publication/3039856/file/3039872.pdf> (03.03.2017)

3.1. BASISBESCHERMING (15% - LAAG RISICO)

De indicatoren inzake Basisbescherming evalueren de regelgeving die de basis vormt van de reglementering van de mediasector binnen elke moderne democratie. Ze meten een aantal potentiële risicogebieden, met inbegrip van het bestaan en de doeltreffendheid van de uitvoering van de (grond)wettelijke waarborgen voor de vrijheid van meningsuiting en het recht op informatie; het statuut van journalisten, met inbegrip van hun bescherming en de mogelijkheid om hun opdracht uit te voeren; de onafhankelijkheid en de doeltreffendheid van de nationale regelgevende instanties die bevoegd zijn om de mediasector te reguleren; en het bereik van traditionele media en toegang tot het internet.

België krijgt op geaggregeerd niveau een positieve score inzake Basisbescherming, wat overeenkomt met zijn positie als nummer 13 in de 2016 World Press Freedom Index. De sterke punten van België situeren zich op het vlak van (grond)wettelijke verankering van fundamentele rechten, zoals de vrijheid van meningsuiting en het recht op toegang tot informatie, en in de bescherming van het journalistieke beroep, de journalistieke onafhankelijkheid en de bescherming van journalistieke bronnen. Binnen deze categorieën is er evenwel nog ruimte voor verbetering op bepaalde punten.

Bij de indicator ‘bescherming van vrijheid van meningsuiting’ werd een risico vastgesteld omwille van de blijvende strafbaarstelling van laster en eerroof in België (aanranding van de eer of de goede naam van personen is strafbaar met geldboetes en gevangenisstraffen overeenkomstig artikel 443-452 van het Strafwetboek), en dit ondanks de oproep van de Raad van Europa in 2007 om de bescherming van reputatie uit het strafrecht te houden en enkel burgerrechtelijk te laten beoordelen.¹⁰ In de praktijk maakt het openbaar ministerie weliswaar zelden of nooit gebruik van deze mogelijkheid, omwille van de hoge kosten en praktische beslommingen die gepaard gaan met de organisatie van een volksjury (Hof van Assisen), die door artikel 150 van de Belgische Grondwet wordt voorgeschreven voor persmisdriven (met uitzondering van persmisdriven ingegeven door racisme en xenofobie.¹¹ Daardoor worden geschillen inzake laster bijna exclusief beslecht door de burgerlijke rechtbanken, die een vergoeding voor materiële en morele schade kunnen toekennen. Laster blijft wel een strafrechtelijk feit, en aldus blijft er steeds een dreiging van strafbaarstelling bestaan. Wat betreft de filtering en het verwijderen van online materiaal door ISP’s, heeft de Belgische Vereniging van Internet Service Providers (ISPA) een gedragscode aangenomen;¹² is er Belgische rechtspraak voorhanden die duidelijk maakt dat ISP’s niet verondersteld worden om *a priori* en in het algemeen illegale of schadelijke inhoud te filteren en te verwijderen, omdat een dergelijke verantwoordelijkheid onevenredig zou zijn in het licht van andere fundamentele rechten;¹³ en hebben we geen feitenmateriaal gevonden betreffende willekeurige filterpraktijken in België.

Een tweede beperkt risico werd gedetecteerd bij de indicator ‘bescherming van het recht op informatie’. Het risico vloeit voort uit problemen in de praktijk, met name willekeur en misbruik van de voorziene beroepsprocedures. In recente jaarverslagen¹⁴ geeft de federale Commissie voor de toegang tot bestuursdocumenten kritiek op de terughoudendheid van veel federale administratieve instanties om in te gaan op verzoeken tot toegang¹⁵ en op het ontbreken van een pro-actieve houding t.a.v. het waarborgen van de openbaarheid van bestuur (artikel 32 van de Belgische Grondwet verleent burgers niet alleen een principieel recht op toegang tot publieke informatie, maar houdt ook een plicht in voor de overheid om zich zodanig te organiseren dat deze documenten gemakkelijk beschikbaar zijn).

Met betrekking tot indicator 3 ‘het journalistieke beroep, standaarden en bescherming’, toonden onze gegevens aan dat België een laag risico vertoont, maar dat jobonzekerheid een belangrijk obstakel blijkt te vormen in de praktijk. Hoewel het loon van een journalist vergelijkbaar is met dat van een leraar, ligt de werkzekerheid veel lager. Slechts 12,4% van de pas afgestudeerde bachelors journalistiek vindt een baan als journalist in het eerste jaar na het afstuderen. Voor de masters journalistiek ligt dit cijfer zelfs nog lager: 11,8%. Tot slot werd de parameter inzake aanvallen of bedreigingen tegen journalisten beoordeeld als ‘gemiddeld risico’, hoewel dergelijke gevallen in België over het algemeen zeldzaam zijn.¹⁶ De belangrijkste reden voor deze beoordeling ligt in de tijdelijke toename van fysieke en online bedreigingen aan het adres van journalisten in de nasleep van de terroristische aanslagen in Brussel in maart 2016 (samen met twee recente voorvallen waarbij de persvrijheid onder druk kwam te staan van politieke beïnvloeding).

De indicator betreffende de effectiviteit en onafhankelijkheid van de verschillende mediaregulatoren in België vertoont een minimaal risico van 3% omwille van het bestaan van verschillende wettelijke waarborgen.¹⁷

Voor de indicator over het universele bereik van traditionele media en toegang tot het internet (met inbegrip van netneutraliteit) scoort België een ‘laag risico’. Een specifiek punt van bekommernis is de hoge mate van concentratie op de markt voor toegang tot internet (waarbij de top 4 ISPs 92% van de markt controleren). Met betrekking tot netneutraliteit trad *Verordening 2015/2120 van 25 november 2015 tot vaststelling van maatregelen betreffende open-*

10 Raad van Europa, Parliamentary Assembly, “Resolution 1577 (2007) Towards decriminalisation of defamation”, 4 Oktober 2007.

11 Sinds Wereldoorlog II werden slechts drie ‘persmisdriven’ voor het Hof van Assisen gebracht, die evenwel niet tot een veroordeling hebben geleid. De uitbreiding van het begrip ‘persmisdrif’ naar internetpublicaties door het Belgische Hof van Cassatie in 2012 kan worden beschouwd als een uitbreiding van de feitelijke depenalisering.

12 Beschikbaar op: <http://www.ispa.be/code-conduct-nl/> (03.03.2017)

13 Zie bijvoorbeeld de Pirate Bay zaak waarin de Antwerpse Rechtbank van Koophandel. Voor meer informatie over deze specifieke zaak, lees: Antwerpen, N° 2010 / AR / 2541, 26 september 2011, *Auteurs & Media* 2012, nr. 2-3, p.216. Zie ook: HvJ EU, 24 november 2011, *Scarlet SA v Sabam*, C-70/10 en HvJ EU, 16 februari 2012, *SABAM v. Netlog*, C-360/10, evenals de eBay zaak (Rb. Koophandel Brussel, 31 juli 2008, *Revue du Droit des Technologies de l'Information* 2008, nr. 33, p.521).

14 Zie voornamelijk de verslagen van 2013 en 2015, beschikbaar via: <http://www.ibz.rnrrn.fgov.be/nl/commissies/openbaarheid-van-bestuur/jaarverslagen/>.

15 De commissie concludeert dat “federale administraties nog onvoldoende uitgaan van het principe dat alle bestuursdocumenten openbaar zijn en dat verzoeken om informatie alleen kunnen worden geweigerd als er een uitzondering bestaat en mits motivering.” (Belgian Federal Commission for the access to, and re-use of administrative documents, Annual report 2013, p.13).

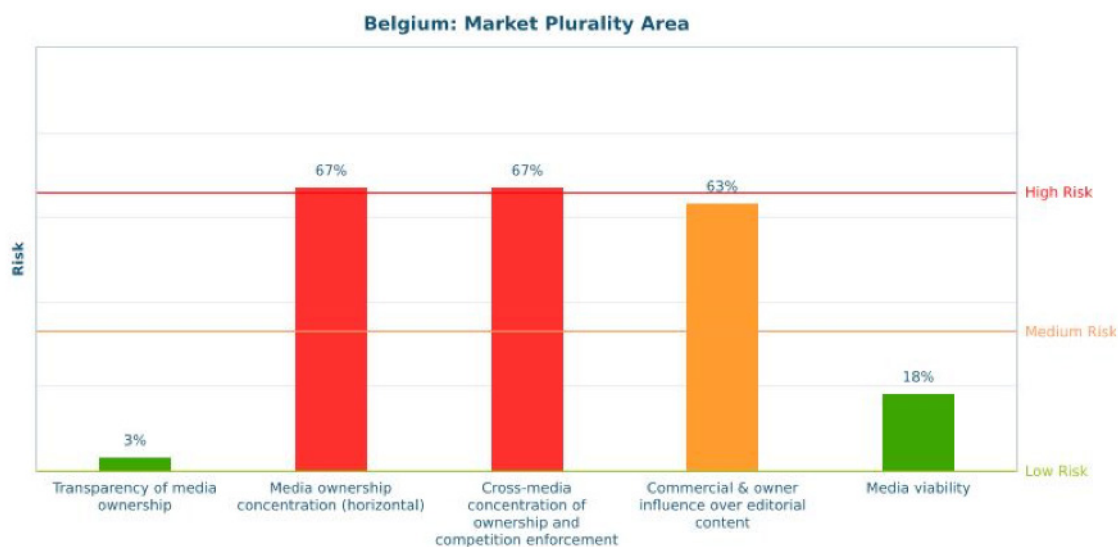
16 Freedom House, *Freedom of the Press* 2015, <https://freedomhouse.org/sites/default/files/FOTP%202015%20Full%20Report.pdf>

17 Voor meer informatie over het functioneren van deze autoriteiten, lees: Study on “Indicators for independence and efficient functioning of audiovisual media services regulatory bodies for the purpose of enforcing the rules in the AVMS Directive” – INDIREG, p. 98-100, terug te vinden op: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/study-indicators-independence-and-efficient-functioning-audiovisual-media-services-regulatory-0> (03.03.2017) en lees ook in gelijkaardige context: “A study on Audiovisual Media Services - Review of Regulatory Bodies Independence” by the EU AVMS Radar, beschikbaar op: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/news/study-audiovisual-media-services> (03.03.2017)

internettoegang in werking in België met ingang van 30 april 2016. Op uitnodiging van de Belgische minister voor telecomunicatie, voerde het BIPT onlangs een onderzoek uit naar de *zero-rating* praktijken van Proximus in het licht van de nieuwe regels omtrent een open internet.¹⁸ Het BIPT vond geen discriminerende praktijken noch andere elementen die zouden duiden op een inperking van een vrij internetgebruik door hun gebruikers.¹⁹

3.2. MARKTPLURALITEIT (44% - MIDDELGROOT RISICO)

De indicatoren voor ‘Marktpluraliteit’ wijzen op het bestaan, en de doeltreffendheid van de uitvoering, van regels betreffende de transparantie en bekendmaking van media-eigendomsstructuren. Bovendien beoordelen ze het bestaan en de effectiviteit van regelgevende waarborgen tegen horizontale en cross-media-concentratie en de rol van mededingingstoezicht en de controle op staatssteun in de bescherming van mediapluralisme. Bovendien peilen ze naar de levensvatbaarheid van de mediamarkten, alsmede naar het bestaan (en de mate) van beïnvloeding van de redactionele besluitvorming door commerciële krachten, met inbegrip van media-eigenaars en adverteerders.

Net als bij de implementatieronde van 2014 wijst de analyse van de economische indicatoren inzake marktconcentratie in België op een problematische situatie. Hoewel twee van de vijf indicatoren wijzen op een hoog risico, is enige nuance vereist aangezien deze resultaten beoordeeld moeten worden in het licht van de kleinschaligheid van de markten enerzijds en een goed ontwikkeld (zelf-)regulerend kader voor transparantie van media-eigendom anderzijds.

Zoals uiteengezet in de inleiding, bestaat er niet zoiets als een “Belgische mediamarkt”. De meeste indicatoren zijn beoordeeld op regionaal niveau (voor de Vlaamse en de Franstalige markten), wat vaak resulteerde in een hoge concentratiegraad op de markt en bijgevolg een hoog risico. Slechts een handvol bedrijven zijn eigenaar van verschillende media op de Vlaamse en Franstalige markten. In Vlaanderen bezitten twee grote groepen, Mediahuis en De Persgroep, 100% van de nationale dagbladen (met uitzondering van de gratis krant Metro), terwijl Concentra (een onderdeel van Mediahuis) eigenaar is van alle Vlaamse regionale kranten (Gazet van Antwerpen en Belang van Limburg) evenals van enkele regionale televisiezenders. In de Franstalige Gemeenschap domineert Groupe Rossel (eigenaar van Sud Presse) de krantenmarkt (60%), met slechts twee concurrenten die elk over 20% marktaandeel beschikken (enerzijds Groupe IPM en anderzijds Editions de l’Avenir dat in handen is van de Waalse kabeloperator Nethys). De marktconcentratie bereikt ook een vergelijkbaar hoog niveau in de radio- en televisiemarkt, wat resulteert in zeer hoge concentratie-indexen en bijgevolg hoge risico’s voor de Vlaamse en Franstalige markten. Zoals eerder vermeld, kan dit worden verklaard op grond van de kleine omvang van deze markten. Echter, door overlapping van de Belgische landstalen met die van de buurlanden, moet in het achterhoofd worden gehouden dat media uit Frankrijk, Duitsland en Nederland een alternatief aanbod vormen binnen het Belgische media landschap.²⁰ Een divers aanbod van buitenlandse televisiekanalen en videodiensten is toegankelijk via kabel en satelliet media, en – in toenemende mate – via het internet, wat opportuniteiten biedt aan buitenlandse mediaspelers om het grote publiek, maar ook minderheidsgroepen, in België te bedienen.²¹

¹⁸ Lees: <http://www.zdnet.be/nieuws/187245/bipt-moet-proximus-tuttimus-toetsen-aan-netneutraliteit/>.

¹⁹ Mededeling van de Raad van het BIPT van 13 februari 2017 met betrekking tot een overkoepelende analyse aangaande de postale behoeften in België, te vinden op: <http://www.bipt.be/nl/operators/post/universele-en-niet-universele-postdiensten/mededeling-van-de-raad-van-het-bipt-van-13-februari-2017-met-betrekking-tot-een-overkoepelende-analyse-aangaande-de-postale-behoeften-in-belgie> (08.03.2017).

²⁰ Zie bijvoorbeeld het marktaandeel van media van Franse origine op: <http://www.csa.be/pluralisme/audience/secteur/1> (03.03.2017).

²¹ Voor meer informatie over online nieuwsconsumptie binnen België, lees: RISJ Digital Report 2016, p. 56 – 57, beschikbaar op:

Een tweede factor die de hoge concentratie kan verklaren is het algemene gebrek aan sector-specifieke anti-concentratie wetgeving. Afgezien van een aantal beperkingen op de accumulatie van radio- of tv-licenties, bevatten de regionale mediawetten (decreten) geen specifieke drempels of procedures voor mediafusies (wat mede verklaard kan worden door de bevoegdheidsverdeling in België tussen de federale staat en de gemeenschappen). De Franse Gemeenschapswetgever heeft sinds 2003 haar mediaregulator, de *Conseil Supérieur de l'Audiovisuel*, de opdracht toevertrouwd om het bestaan van “significante posities” op de markt die een gevaar inhouden voor mediadiversiteit te beoordelen, en actie te ondernemen waar nodig, maar dit systeem wordt zelden toegepast in de praktijk.

De algemene regels inzake concentratiecontrole gelden ook voor de mediasector en zijn vastgelegd in het federale Wetboek van Economisch Recht. In het verleden heeft de Belgische mededingingsautoriteit aan de goedkeuring van sommige mediafusies voorwaarden verbonden die erop gericht waren om de inhoudelijke diversiteit van het media-aanbod te garanderen (bijvoorbeeld bij de fusie van Corelio en Concentra tot Mediahuis).

Ondanks de hoger vermelde risico's op het vlak van consolidatie en marktconcentratie, blijven de scorer vaak flirten op de grens tussen medium en hoog risico. Factoren die het risico temperen zijn de Belgische regels inzake transparantie van media-eigendom en fusiecontrole, en de mogelijkheid voor toezichthouders om op te treden bij niet-naleving van de regels.

Een hoge mate van concentratie kan worden vastgesteld in de Vlaamse Gemeenschap in de markten van televisie, radio, kranten en internet. Voor de Franse Gemeenschap is de mate van concentratie zelfs nog hoger. Recente mediafusies lokten soms felle kritiek uit (zoals bij de totstandkoming van Mediahuis uit het samengaan van de nr. 2 en 3 spelers op de krantenmarkt in Vlaanderen, Corelio en Concentra; of de overname van SBS Belgium door Telenet met de aankoop van 50% van de aandelen in De Vijver Media in 2015; of de aankoop van de krantenuitgever Editions de l'Avenir door het toenmalige Tecteo (nu Nethys) in 2013). De pluraliteit van de media-eigendom is duidelijk beïnvloed door deze hoge concentratie. Dit houdt het risico in op een negatieve beïnvloeding van de inhoudelijke diversiteit van het media-aanbod. Om de economische levensvatbaarheid van de mediabedrijven te verzekeren in een tijdperk van dalende reclame- en abonnementsinkomsten en een groeiende concurrentie met globale internetspelers²², lijkt een hoge mate van concentratie evenwel onvermijdelijk. De risico's worden daarenboven (ten minste gedeeltelijk) ingeperkt door transparantieverplichtingen die opgelegd worden aan mediabedrijven, voornamelijk ten aanzien van de mediaregulators die jaarlijks rapporteren over mediaconcentratie (in het geval van de VRM in Vlaanderen) of een online databank bijhouden (in het geval van de CSA in de Franstalige gemeenschap), ter informering van het grote publiek over het niveau van marktconcentratie en eigendomsstructuren van de mediabedrijven.²³

Gezien de huidige economische recessie in de mediasector vertoont de indicator inzake commerciële en managementdruk op redacties een gemiddeld risico dat grenst aan een hoog risico. Interviews met journalisten laten uitblijken dat door een toegenomen belang om voldoende publiek te winnen, de druk om meer populaire inhoud te produceren ook toegenomen is.²⁴

Ten slotte tonen statistieken omtrent economische leefbaarheid van media aan dat de inkomsten uit radio- en audiovisuele mediadiensten op de Vlaamse markt de laatste twee jaar gestegen zijn.²⁵ De sector van de kranten en magazines toont een minder rooskleurig resultaat. Opbrengsten en bedrijfswinsten gaan in dalende lijn, net als publieksaantallen, zelfs wanneer men het digitale publiek daarin meerekent.²⁶ De grootste verliezen vallen op te tekenen langs Franstalige kant.²⁷ Media-organisaties experimenteren met alternatieve inkomstenbronnen, zoals crowdfunding en donaties, e-shops en online platformen²⁸, maar in het algemeen rekenen de meeste organisaties nog op hun (dalende) traditionele inkomsten uit reclame en abonnees.

<http://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/Digital-News-Report-2016.pdf> (03.03.2017).

22 Noam, Eli M., and The International Media Concentration Collaboration. *Who Owns the World's Media?: Media Concentration and Ownership around the World*. New York: Oxford University Press, 2016, 1440p.

23 Meer informatie over deze databank is te vinden op: <http://www.csa.be/pluralisme/>.

24 De Keyser J., *Journalistieke autonomie in Vlaanderen: onderzoeksrapport in opdracht van het Kabinet van de Vlaamse minister van innovatie, overheidsinvesteringen, media en armoedebestrijding*, Gent, Steunpunt Media, 2012, accessible at: <https://biblio.ugent.be/publication/3039856/file/3039872.pdf> (03.03.2017).

25 VRM, Rapport Mediaconcentratie 2015, figuren 37 en 46, beschikbaar op: <http://www.vlaamseregulatormedia.be/nl/over-vmr/rapporten/2015/rapport-mediaconcentratie> (06.03.2017). Het rapport voor 2016 is inmiddels ook beschikbaar op: <http://www.vlaamseregulatormedia.be/nl/over-vmr/rapporten/2016/rapport-mediaconcentratie> (06.03.2017).

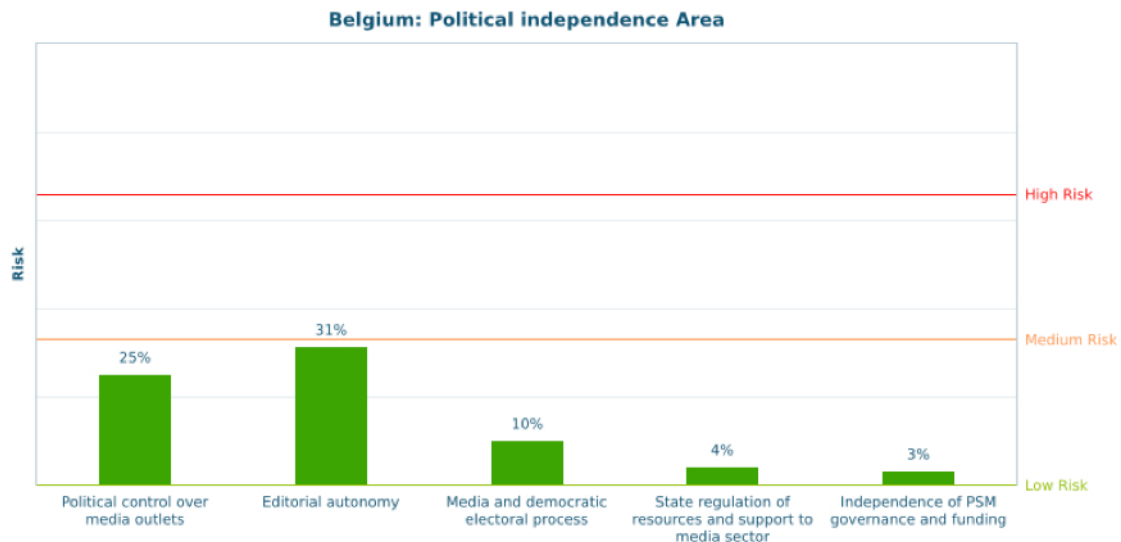
26 VRM, Rapport Mediaconcentratie 2015, figuren 56-59.

27 RISJ Digital Report 2016, p. 56 – 57, beschikbaar op: <http://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/Digital-News-Report-2016.pdf> (06.03.2017).

28 Respectievelijk: Médor, Dewereldmorgen.be, Mediahuis en Mediaaan.

3.3. POLITIEKE ONAFHANKELIJKHEID (15% - LAAG RISICO)

De indicatoren m.b.t. politieke onafhankelijkheid beoordelen het bestaan en de effectiviteit van regelgevende waarborgen tegen politieke vooringenomenheid en politieke controle op de media, persbureaus en distributienetwerken. Ze hebben ook betrekking op het bestaan en de effectiviteit van zelfregulering bij het waarborgen van de redactionele onafhankelijkheid. Bovendien proberen ze de invloed van de overheid (en, meer in het algemeen van de politieke macht) op de werking van de mediamarkten en de onafhankelijkheid van de openbare omroep te evalueren.

Op het gebied van Politieke Onafhankelijkheid vertonen de resultaten doorgaans een laag risico. De score van twee indicatoren eindigt weliswaar dicht bij het niveau van een gemiddeld risico: politieke controle van de media en redactionele autonomie.

Dit valt te verklaren door het feit dat bestaande wetgeving enkel voor de omroepsector (radio en televisie) de plicht tot politieke onafhankelijkheid heeft verankerd, maar dat er voor de kranten- en distributiesector geen vergelijkbare wettelijke waarborgen bestaan (de algemene grondwettelijke waarborgen inzake pers- en expressievrijheid en de regels van journalistieke deontologie niet meegerekend). Bijgevolg moesten de variabelen over wettelijke beperkingen van directe en indirecte controle van kranten door politieke partijen, ideologische groeperingen of individuele politici negatief beantwoord worden. Kranten hebben bijvoorbeeld geen wettelijke verplichting om een specifiek redactioneel statuut te hebben; in plaats daarvan bestaat er een traditioneel informeel systeem. Vervolgens hebben noch nieuwsagentschappen, noch distributienetwerken de wettelijke verplichting om politieke onafhankelijkheid te waarborgen. Deskundigen waren het er evenwel over eens dat het risico van politieke beïnvloeding van de media globaal gezien laag ligt. Sommigen wezen wel op het bestaan van subtiele connecties tussen de politiek en de media, maar beschouwden deze niet als problematisch.²⁹ Zij gaven ook aan dat deze connecties zeer moeilijk te bewijzen zijn.

Dezelfde vaststelling dringt zich op m.b.t. Redactionele Autonomie, in die zin dat er geen wettelijke waarborgen bestaan voor onafhankelijkheid bij de benoeming en het ontslag van hoofdredacteurs. Enerzijds werden er door de expertengroep geen gevallen uit de praktijk gemeld waarin een bepaalde benoeming of ontslag politiek beïnvloed zou zijn geweest, maar aan de andere kant was er eensgezindheid over het gebrek aan empirisch bewijs dat redactionele inhoud ook daadwerkelijk onafhankelijk is van politieke invloed.

De indicator omtrent Media en het Democratische Verkiezingsproces resulteert in een laag risico. Voor de Vlaamse Gemeenschap is dit te verklaren door het bestaan van decretale regels (Art.39 Vlaams Mediadecreet 2009; naast zelfregulering) inzake politieke en ideologische onpartijdigheid, en het bewijs van effectieve implementatie hiervan. De Franse Gemeenschap heeft vergelijkbare regels op grond van Art. 36, 3° van hun gecoördineerd Mediadecreet 2009, richtlijnen uitgevaardigd door de CSA (de mediaregulator in de Franse Gemeenschap) en de Beheersovereenkomst met de RTBF. Politici in beide taalgemeenschappen kunnen zich wenden tot de mediaregulator in geval van klachten omtrent vooringenomenheid of onfaire vertegenwoordiging. Een aantal van dergelijke klachten over schending van de onpartijdigheidsplicht die ingediend werden bij de Vlaamse Regulator voor de Media (VRM) leverden geen bewijs

²⁹ Eg. MediAcademie, KIK, VAT-exemptions, Postal services, ... Voor meer informatie omtrent politieke invloed op de media, lees: De Keyser J., *Journalistieke autonomie in Vlaanderen: onderzoeksrapport in opdracht van het Kabinet van de Vlaamse minister van innovatie, overheidsinvesteringen, media en armoedebestrijding*, Gent, Steunpunt Media, 2012, beschikbaar op: <https://biblio.ugent.be/publication/3039856/file/3039872.pdf> (03.03.2017)

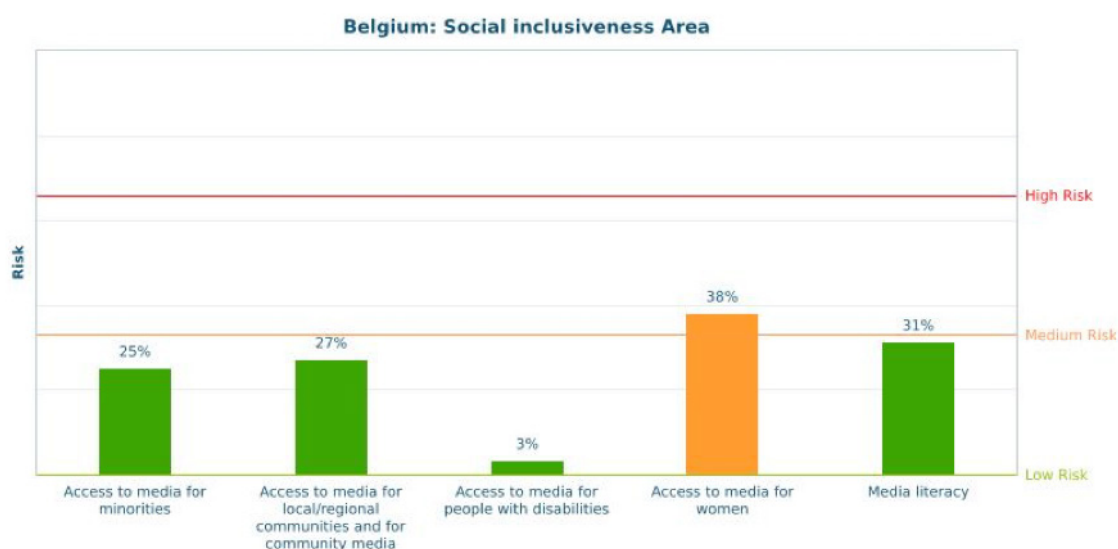
van politieke vooringenomenheid op³⁰ (slechts in één geval stelde de VRM een inbreuk vast). Politieke reclame is toegelaten en gereguleerd door de mediadecreten van de gemeenschappen.

De indicator omtrent overheidsregulering van middelen en staatssteun voor de media scoorde een laag risico. Er is inderdaad een wettelijk kader voor de toekenning van middelen voor overheidscommunicatie, en voor directe en indirecte subsidies voor de media. Desondanks suggereren deskundigen een gemiddeld risico wat betreft de verdeling van directe subsidies vanuit de federale overheid, waarbij zij benadrukken dat deze weliswaar verdeeld worden op basis van objectieve criteria, maar het onduidelijk is of deze criteria ook tot een 'fair' resultaat leiden. Zo zijn er enkele media-initiatieven (e.g. www.stampmedia.be, een online persagentschap voor en door jongeren) die kritiek hebben geuit op het feit dat de meeste subsidies terecht komen bij de traditionele mediaspelers.

De indicator omtrent de onafhankelijkheid van de openbare omroep vertoont een zeer laag risico. Omvangrijke wettelijke onafhankelijkheidswaarborgen zijn verankerd binnen de decreten en de beheersovereenkomsten, en toezicht wordt uitgeoefend door onafhankelijke autoriteiten, zowel in de Vlaamse als de Franse Gemeenschap. De federale Raad van State is bevoegd als beroepsinstantie. Er zijn tot nu toe geen zaken geweest die aanleiding gaven tot enige bezorgdheid inzake onafhankelijkheid van de openbare omroep.

3.4. SOCIALE INCLUSIE (25% - LAAG RISICO)

De indicatoren voor sociale inclusie hebben betrekking op de toegang tot de media voor verschillende groepen in de samenleving. De indicatoren evalueren de waarborgen binnen regelgeving en beleid voor "gemeenschapsmedia" (community media), en voor toegang tot de media door minderheden, lokale en regionale gemeenschappen, vrouwen en mensen met een handicap. In aanvulling op de toegang tot de media door specifieke groepen, is het niveau van mediawijsheid relevant om mediapluralisme te evalueren. Binnen het domein van 'sociale inclusie' wordt daarom ook gekeken naar initiatieven inzake media-educatie en digitale vaardigheden van de bevolking.

België scoort een laag risico op de variabelen betreffende toegang van minderheden tot media in het algemeen, maar een gemiddeld risico voor hun toegang tot uitzendtijd op de kanalen van de openbare omroep. De wettelijke verankering van "uitzendingen door derden" werd in de loop der jaren steeds verder uitgehold, maar de verplichting voor openbare omroepen om in hun programma's de diversiteit van de samenleving te weerspiegelen blijft behouden. Ook blijven historische (en vrij ingewikkelde) regionale voorschriften, uitgevaardigd op basis van de Cultuurpactwet van 1973, van kracht die de vertegenwoordiging van *filosofische en levensbeschouwelijke strekkingen* in culturele aangelegenheden (waaronder de openbare omroep) garanderen. Andere minderheidsgroepen, bijvoorbeeld op grond van ras of seksuele kenmerken, kunnen over het algemeen genomen niet profiteren van gelijkaardige wettelijke waarborgen (afgezien van algemene anti-discriminatiewetgeving). De openbare omroeporganisaties VRT en RTBF be moeten op dit vlak wel voldoen aan specifieke verplichtingen inzake minderheden en gender (inclusief de verplichting om een diversiteitsbeleid te ontwikkelen) die zijn opgenomen in het kader van, en gespecificeerd door, hun beheersovereenkomst.

30 Zie bijvoorbeeld de zaken: B. Valkeniers en Vlaams Belang t. Vlaamse Radio- en Televisieomroep, beslissing 2009/025, 24 februari 2009; Frank Vanhecke t. Vlaamse Radio- en Televisieomroep, beslissing 2007/0032, 26 juni 2007; PVDA+ t. VRT en VRM, beslissing nr. 2014/025, 28 mei 2014; Piratenpartij t. VRT, nr. 2014/026, 28 mei 2014

Een gebrek aan voldoende empirische gegevens maakt het moeilijk om een objectief antwoord te bieden op de vragen die betrekking hebben op de omvang van minderheden in de bevolking en hun proportionele vertegenwoordiging op TV en radio.³¹ De gerelateerde variabelen werden aldus geregistreerd als “geen data” en werden bijgevolg niet meegerekend in de score voor de indicator “Toegang tot media voor minderheden”.

De indicator omtrent toegang tot de media voor lokale en regionale gemeenschappen werd ook beoordeeld als een laag risico. Echter, de variabele omtrent ondersteuning van gemeenschapsmedia (*community media*) door middel van subsidies of andere beleidsmaatregelen werd geregistreerd als een gemiddeld risico. Gedifferentieerd beleid in de Vlaamse en Franse gemeenschap heeft geleid tot een gefragmenteerd systeem van subsidies en bescherming van gemeenschapsmedia.

België vertoont een zeer laag risico wat betreft toegang tot de media voor personen met een handicap, en dit als gevolg van goed ontwikkeld beleid en regelgeving op dit vlak binnen beide taalgemeenschappen. Dit beleid omvat de ondersteuning van technologische hulpmiddelen, gaande van ondertiteling, audiobeschrijving, gebarentaal en audio-ondertiteling tot toepassingen voor betere toegang tot diensten voor televisie en programma's.³²

De score van België ten aanzien van toegang tot media voor vrouwen scoort dan weer een gemiddeld risico. Deze score werd beoordeeld op basis van de *Global Media Monitoring Project (GMMP)*³³ uit 2015, dat voor België besluit dat vrouwen nog steeds ondervertegenwoordigd zijn in nieuwsmedia, zowel als “verslaggever” als in een rol van “voorwerp van het nieuws”, en dit zowel in online als traditionele media. Daarnaast bestaat er een genderkloof op het vlak van personeel van nieuwsredacties in de sectoren van radio, televisie en geschreven pers. Het hoge risico dat deze variabelen opleverde, werd evenwel afgezwakt dankzij recente wetgeving en beleidsmaatregelen in België (zoals nieuwe wetgeving inzake gelijkheid van rechten die van toepassing is op de aanwerving van vrouwen in de mediasector, en een omvangrijk gendergelijkheidsbeleid).

De score van België op het vlak van mediawijsheid duidt op een laag risico, weze het vrij dicht bij een gemiddeld risico. Dit is het resultaat van een prominente aanwezigheid van media-educatie in het onderwijscurriculum van beide taalgemeenschappen (laag risico), in combinatie met een zwakke mate van mediageletterdheid in een niet-formele educatieve context (gemiddeld risico). België scoort een gemiddeld risico voor de variabele omtrent het aandeel van internetgebruikers dat minstens over elementaire digitale vaardigheden beschikt. Onlangs werden diverse initiatieven rond mediageletterdheid opgestart in België. Een voorbeeld daarvan is de lancering van het Vlaams Kenniscentrum voor Mediawijsheid (Mediawijs.be) in januari 2013.

31 Alleen openbare omroeporganisaties, zoals de VRT (Vlaamse Radio- en Televisie ‘Omroep), maken cijfers inzake diversiteit publiek; zie bijvoorbeeld <http://www.vrt.be/nieuws/2016/03/diversiteitscijfers-vrt-tv-meer-vrouwen-en-nieuwe-vlamingen> en <http://www.rapportannuelrtbf.be/engagements/>.

32 Wat betreft de audiovisuele media diensten heeft EPRA voorafgaand EU landen geanalyseerd omtrent hun initiatieven en doellstellingen inzake inclusiviteit van de minderheidsgroepen gehandicapten en senioren. Het 2013 rapport kan men terugvinden op: http://epra3-production.s3.amazonaws.com/attachments/files/2202/original/accessibility_WG3_final_revised.pdf?1373379195 (03.03.2017)

33 <http://whomakesthenews.org/gmmp/gmmp-reports/gmmp-2015-report>

4. CONCLUSIE

We kunnen besluiten dat België globaal gezien vrij goed scoort op het vlak van mediapluralisme.

In het domein van *Basisbescherming* boekt het een positieve score, wat wordt weerspiegeld in zijn positie in de meest recente World Press Freedom Index. Sterke punten zijn te situeren op het vlak van de erkenning van fundamentele rechten en van journalistieke bescherming. Voor sommige aspecten is er ruimte tot verbetering – te denken valt aan de strafbaarstelling van laster, problemen van willekeur en misbruik van beroepsmogelijkheden bij verzoeken van toegang tot bestuursdocumenten, en praktische obstakels voor de uitoefening van journalistieke activiteiten (zoals lage jobzekerheid).

Net als in het rapport van 2014 noopt de analyse van de economische indicatoren in het domein *Marktpluraliteit* in België opnieuw tot de conclusie dat mediamarkten sterk geconcentreerd zijn en gekenmerkt worden door sterke crossmediale links tussen mediagroepen. Dit verklaart het hoge risico dat twee van de vijf indicatoren aangeven. De vergevorderde consolidatie in de mediasector – die het mogelijk maakt dat spelers samen kunnen investeren in de ontwikkeling van digitale en online strategieën – is evenwel een mogelijke verklaring voor de uitkomst van een laag risico voor de indicator ‘economische leefbaarheid van de media’. Een bijkomende verzachtende factor is het wettelijke kader voor transparantie inzake media-eigendom en de permanente monitoring van mediaconcentratie en eigendomsstructuren door de mediaregulatoren in de Vlaamse en Franse Gemeenschap (resultierend in een laag risico voor de indicator omtrent transparantie in media-eigendom).

In het domein van de *Politieke Onafhankelijkheid* vallen de risico's meestal laag uit. Sommige deskundigen wezen er evenwel op dat er subtiele connecties bestaan tussen de politiek en de media, voornamelijk gesitueerd in relatie tot media-organisaties die (minstens deels) afhankelijk zijn van overheidssteun en/of financiering.³⁴ Tezelfdertijd benadrukten zij dat dergelijke connecties zeer moeilijk te bewijzen vallen.

Op het domein van *Sociale Inclusie* leveren de indicatoren scores op die op de grens liggen tussen laag en gemiddeld risico. Historische (vrij ingewikkelde) regionale voorschriften, uitgevaardigd op basis van de Cultuurpactwet van 1973, garanderen de principiële vertegenwoordiging van *filosofische en levensbeschouwelijke strekkingen* in culturele aangelegenheden (waaronder de openbare omroep). Andere minderheidsgroepen, bijvoorbeeld op grond van ras of seksuele kenmerken, kunnen over het algemeen genomen niet profiteren van gelijkaardige wettelijke waarborgen (afgezien van algemene anti-discriminatiewetgeving). De openbare omroeporganisaties VRT en RTBF.be moeten op dit vlak wel voldoen aan specifieke verplichtingen inzake minderheden en gender (inclusief de verplichting om een diversiteitsbeleid te ontwikkelen) die zijn opgenomen in het kader van, en gespecificeerd door, hun beheersovereenkomst. Recent werden beleidsinitiatieven genomen met betrekking tot de vertegenwoordiging van vrouwen in de media en inzake mediawijsheden om tekortkomingen te verhelpen.

34 Eg. MediAcademie, KIK, BTW-vrijstellingen, ondersteuning door de Postdiensten, ... Voor meer informatie omtrent politieke invloed op de media, lees: De Keyser J., *Journalistieke autonomie in Vlaanderen: onderzoeksrapport in opdracht van het Kabinet van de Vlaamse minister van innovatie, overheidsinvesteringen, media en armoedebestrijding*, Gent, Steunpunt Media, 2012, beschikbaar op: <https://biblio.ugent.be/publication/3039856/file/3039872.pdf> (03.03.2017)

BIJLAGE 1. ONDERZOEKSTEAM

Voornaam	Familienaam	Positie	Instelling	MPM2016 onderzoek-sleider (aangeduid met X)
Peggy	VALCKE	Professor	KU Leuven, CiTiP	X
Pieter-Jan	OMBELET	Onderzoeksassistent	KU Leuven, CiTiP	
Ingrid	LAMBRECHT	Onderzoeksassistent	KU Leuven, CiTiP	

BIJLAGE 2. EXPERTENGROEP

Voornaam	Familienaam	Positie	Instelling
Dirk	Voorhoof	Professor mediarecht	Universiteit van Gent; Universiteit van Kopenhagen
Hilde	Vandenbulck	Professor communicatiewetenschappen en mediabeleid	Universiteit van Antwerpen
Elise	Defreyne	Juridisch onderzoeker	Université de Namur
Ingrid	Kools	Economiste	Vlaamse MediaRegulator
Pol	Deltour	Nationaal secretaris	VVJ/AVBB
Katrien	Lefever	Bedrijfsjurist	Medialaan
Margaret	Boribon	Secretaris-Generaal	Copiepresse

<http://monitor.cmpf.eui.eu>

ISBN:978-92-9084-528-7

doi:10.2870/93322

